

KEELATUD KIRJANDUS. TSENSUUR NÕUKOGUDE EESTIS

Õppeaine: kirjandus, ajalugu

Sihtrühm: 9. klass, gümnaasium

Teema: Miks mõned raamatud on tundunud võimudele ohtlikud? Kuidas satuvad raamatud keelatud nimekirjadesse?

Tunni kestus: 45 minutit

Eesmärk:

Põhikool:

Õpilased...

- mõistavad kirjandust kui kultuurinähtust, selle rolli identiteedi kujundajana ja ühiskonna mõtestajana;
- seostavad kirjandusteost autori, ajastu ja kultuuriloolise taustaga ning vahendavad oma kultuurikogemust;
- arendavad kriitilist mõtlemist, meedia- ja kultuuriteadlikkust;
- väljendavad ja põhjendavad oma arvamust suuliselt ja kirjalikult; oskavad rühmas töötada.

Gümnaasium („Identiteet ja eesti kirjandus”)

Õpilased...

- arutlevad faktidele tuginedes ühiskondlike ja kultuuriliste teemade, probleemide ja sündmuste üle ning toovad nende kohta tekstist näiteid;
- väärtustavad kirjandust kui kultuurimälu osa; kirjeldavad ja võrdlevad kirjandusteoste tuginedes eestlase kultuurimälu ja väärtusmaailma muutumist eri ajajärkudel;
- arendavad kriitilist mõtlemist, meedia- ja kultuuriteadlikkust; mõistavad, analüüsivad ja hindavad kriitiliselt ja eesmärgipäraselt digitaalseid allikaid;
- väljendavad ja põhjendavad oma arvamust suuliselt ja kirjalikult; oskavad rühmas töötada.

Ettevalmistus, vajalikud vahendid:

- **Sedelid mõistetega:** paaristöö
- **Töölehed:** Keelatud kirjanduse nimekiri
- **Arutelukaardid:** rühmatöö. Õpilased valivad rühmas küsimuse ja põhjendab lühidalt.
- **Nutitahvel/esitlusvahendid**
- **Esitletav videolõik:** Kaljo Tammaru. Keelatud kirjandus, 1. hooaeg, 13. osa:
<https://jupiter.err.ee/1609597905/eesti-raamat-500>
- **Loo lugu veebileht:** <https://www.er500.ee/index.php/>

TUNNI ÜLESEHITUS:

1. Häälestus (10 min)

Sedelid mõistetega: *tsensuur, tsensor, keelatud kirjandus*

Õpilased arutlevad paaristööna, mida need mõisted võiks tähendada. Seejärel laiendatakse arutelu ja selle tulemusi klassis. Kaasõpilased saavad küsida, kommenteerida ning täiendada. Õpetaja saab tagasiside, millised on õpilaste eelteadmised antud teemast. Väärteadmised tuleb kindlasti korrigeerida mõistete lahtiseletamisega.

Õpetaja tutvustab mõistete sisu:

tsensuur – totalitaarriikide võimuorganite tegevus enese julgeoleku või heaolu kaitseks, et seaduse või mõjuvõimuga takistada neile ebasobivate seisukohtade avaldamist. Demokraatlikes riikides on teabele juurdepääsupiirangut tänapäeval rakendatud perekonna- ja eraelu kaitseks või õigusemõistmise huvides. Teabele juurdepääsu saab piirata andmekaitse-või tsensuuriseadusega.

tsensor – ametnik, kelle ülesandeks on trükkimiseks mõeldud teoste, ajakirjanduse ning tele- ja raadiosaadete avalikustamise eelne või järgne läbivaatamine eesmärgiga piirata riiklikult mittesoovitava info levikut

keelatud kirjandus – raamatud, artiklid ja käsikirjad, mille levitamine, avaldamine või lugemine on mingi võimu või institutsiooni poolt piiratud või keelatud. Keeld ei tulene kirjandusest endast, vaid poliitilistest, ideoloogilistest, religioossetest või moraalistest põhjustest. Keelatud raamatuid hoiti raamatukogudes erihoidlates (erifondides). millele üldsuse juurdepääs puudub, on piiratud või ajutine.

2. Video vaatamine ja tähelepanuharjutus (10 min)

Paaristöö: tähelepanuküsimustele vastamine video vaatamise järel.

Leia õige-vale väide:

1. a) raamatuid on Eestis keelatud ja hävitatud juba vähemalt 500 aastat;
b) raamatuid hakati keelama ja hävitama 1940. aastal.
2. a) keelatud raamatud Eesti NSVs hävitati täielikult;
b) keelatud raamatuid Eesti NSVs säilis 1-2 eksemplari, neid sai kasutada eriloaga.
3. a) inglaid kujutavad raamatud ei võinud ilmuda, sest Eesti NSVs oli kristlus keelatud;
b) inglitega raamatud keelustati, sest seostusid kristlusega.

3. Uurimuslik rühmatöö (15 min)

Õpilased täidavad töölehe paaristööna.

4. Kokkuvõte ja tagasiside (10 min)

Õpilased jagunevad 4-5 liikmelistesse rühmadesse. Õpetaja juhitud kokkuvõttev rühmaarutelu klassis: Iga rühm arutab ühte kaarti ja esitleb lühidalt oma mõtteid.

Arutelukaardid (gümnaasium)

Arutelukaart 1: Võim ja hirm

Küsimus: Mida kartis võim keelatud raamatute puhul kõige rohkem?

Arutelu suunavad mõtted:

Millist mõju võivad raamatud avaldada inimeste mõtlemisele?

Kas võim kartis rohkem teadmisi või inimesi, kes neid loevad?

Kuidas võivad raamatud ohustada totalitaarset süsteemi?

Lisaülesanne (soovi korral): Too näide ajaloost või filmist, kus raamat või idee oli võimule ohtlik.

Arutelukaart 2: Vaidlusi tekitavad raamatud täna

Küsimus: Kas tead mõnda raamatut või teemat, mis tekitab ka tänapäeval vaidlusi?

Arutelu suunavad mõtted:

Miks see raamat või teema on vastuoluline?

Kes võiks selle vastu olla ja miks?

Kas vaidlus on seotud moraali, poliitika, religiooni või identiteediga?

Lisaülesanne (soovi korral): Kas see raamat tuleks sinu arvates keelata, piirata või vabalt kättesaadavaks jätta? Põhjenda.

Arutelukaart 3: Keelamine ja ahvatlus

Küsimus: Kas teadmise keelamine teeb selle sinu arvates ahvatlevamaks? Miks?

Arutelu suunavad mõtted:

Miks inimesed tahavad sageli just seda, mis on keelatud?

Kas keelamine suurendab huvi või hoopis hirmu?

Kuidas mõjutab keelamine noori ja nende uudishimu?

Lisaülesanne (soovi korral): Too näide oma elust või ühiskonnast, kus keeld tekitas suuremat huvi.

Arutelukaart 4: Ühiskonna peegel

Küsimus: Mida ütleb keelatud raamatute ajalugu ühiskonna kohta?

Arutelu suunavad mõtted:

Mida näitab see, mida ühiskond keelab?

Kelle huve keelamine teenib?

Kas keelatud raamatud räägivad rohkem autoritest või keelajatest?

Lisaülesanne (soovi korral): Mõtle: milline ühiskond keelaks kõige vähem raamatuid ja miks?

Arutelukaart 5: Minevik ja tänapäev

Küsimus: Mille poolest erineb nõukogudeaegne tsensuur tänapäeva info piiramistest?

Arutelu suunavad mõtted:

Kes otsustas Nõukogude ajal, mida tohib lugeda ja avaldada?

Kas tänapäeval on info piiramine alati nähtav või võib see olla varjatud?

Kuidas mõjutab internet info kättesaadavust võrreldes varasemaga?

Lisaülesanne (soovi korral): Too üks konkreetne näide tänapäevast, kus infot on piiratud või eemaldatud, ja arutle, kas see on õigustatud.

Arutelukaart 6: Miks mäletada?

Küsimus: Miks on oluline mäletada ja rääkida keelatud kirjandusest ka tänapäeval?

Arutelu suunavad mõtted:

Mida aitab keelatud kirjanduse tundmine meil mõista ajaloo kohta?

Kuidas aitab see hinnata sõnavabaduse väärtust?

Mis võib juhtuda ühiskonnas, kus mineviku keelamisi unustatakse?

Lisaülesanne (soovi korral): Sõnasta üks põhjus, miks tulevased põlvkonnad peaksid teadma keelatud kirjanduse ajaloost.

Valikküsimustega arutelukaardid (9. klass)

KAART A

Mida kartis võim keelatud raamatute puhul kõige rohkem? - A) Et raamatud on liiga kallid - B) Et inimesed hakkavad iseseisvalt mõtlema - C) Et raamatud rikuvad keelt

Põhjendus (1–2 lauset): _____

KAART B

Milline raamat või teema tekitab ka tänapäeval vaidlusi? - A) Koolikohustus - B) Identiteedi, ajaloo või poliitikaga seotud teemad - C) Ilukirjandus üldiselt

Põhjendus: _____

KAART C

Kas teadmise keelamine teeb selle ahvatlevamaks? - A) Jah, keeld tekitab uudishimu - B) Ei, keeld vähendab huvi - C) Oleneb inimesest ja olukorrast

Põhjendus: _____

KAART D

Mida ütleb keelatud raamatute ajalugu ühiskonna kohta? - A) Ühiskond ei hooli lugemisest - B) Ühiskond kardab teatud ideid - C) Ühiskond keelab juhuslikult

Põhjendus: _____

KAART E

Mille poolest erineb Nõukogude-aegne tsensuur tänapäevasest? - A) Tänapäeval infot ei piirata - B) Varem kontrollis riik kõike rangelt - C) Varem oli rohkem raamatuid

Põhjendus: _____

KAART F

Miks on oluline rääkida keelatud kirjandusest ka täna? - A) See on eksamiks vajalik - B) See aitab mõista sõnavabaduse väärtust - C) See on ainult ajalooline teema

Põhjendus: _____